

ОСНОВНІ ПОКАЗНИКИ ПОЛІТИЧНОЇ СУБ'ЄКТНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

**З. М. Адамська, доцент кафедри
П. І. Блозва, магістрант**

Побудова громадянського суспільства, аналіз актуальних суспільних процесів передбачає вивчення факторів, які пояснюють прояви політичної активності людини, формування у громадян, зокрема молоді, належного рівня навичок соціальної взаємодії та потенціалу до активної громадянської позиції. Цілеспрямоване формування умінь та навичок політичної участі вимагає науково обґрунтованих технологій. Тому постає потреба у проведенні комплексного цілісного дослідження всіх особистісних конструктів, які відповідають за формування політичної суб'єктності молоді людини.

Молодь, суб'єктивність, студентство, політична суб'єктивність, громадянська активність, критерії політичної суб'єктивності.

Постановка проблеми. Громадянська та політична активність, як один із проявів самоорганізації та автономності у прийнятті суспільних та політичних рішень, сьогодні все більше проявляє себе як дієвий фактор у визначенні та зростанні суб'єктних можливостей людини, у перетворенні нею дійсності і самого себе («самоздійсненні»). Саме тому видається актуальним виділення політичної суб'єктності як особливого предмета дослідження, пізнання й осмислення. Загальною і необхідною основою політичної суб'єктності, так само як владних відносин, є людські індивіди, які володіють не тільки певним природним потенціалом, а й специфічно людським тілесним, ментальним, духовним, соціальним, речовим, економічним та на певній стадії свого історичного та індивідуального розвитку – політичним потенціалом.

Побудова громадянського суспільства, аналіз актуальних суспільних процесів передбачає вивчення факторів, які пояснюють прояви політичної активності людини, формування у громадян, зокрема молоді, належного рівня навичок соціальної взаємодії та потенціалу до активної громадянської позиції. Цілеспрямоване формування умінь та навичок політичної участі вимагає науково обґрунтованих технологій. Тому постає потреба у проведенні комплексного цілісного дослідження всіх особистісних конструктів, які відповідають за формування політичної суб'єктності молоді людини.

Як засвідчує аналіз теоретичних підходів у психології, більшість дослідників виділяють такі конструкти суб'єктності, як рівень

компетентності, раціональності, конфліктності, толерантності, стійкості, агресивності, активності, узгодженості, регламентованості, спонтанності взаємодії, автономності, ідентичності. У нашому дослідженні ми зупинилися на обґрунтуванні на важливіших з них. Саме тому метою статті стало на основі теоретичного аналізу проблеми суб'єктності у психології, обґрунтування основних показників політичної суб'єктності студентської молоді.

Аналіз досліджень та публікацій. В останні роки намітилося безліч підходів до опису діяльності людини, її активності, коли широко користуються такими глибоко пов'язаними поняттями і явищами як «активність», «суб'єкт». При цьому виявляється два істотні моменти. По-перше, введення в обіг понять «суб'єкт життєдіяльності», «суб'єкт життя», «суб'єкт предметної діяльності», «суб'єкт пізнання», «суб'єкт творчості», «суб'єкт свідомості», «суб'єкт самосвідомості», «суб'єкт освіти» пов'язане зі становленням нових ліній психологічного пізнання людини (К.О. Абульханова-Славська, О.Г. Асмолов, А.В. Брушлінський, А.М. Матюшкін, В.В. Рубцов, В.І. Слободчиков, О.К. Тихомиров, Д.І. Фельдштейн, Б.Д. Ельконін). По-друге, сам факт їх поширення дозволяє звернути увагу на диференціацію визначення та розуміння суб'єкта, як цілого, що певною мірою свідчить про невизначеність, «розмивання» відношення психолого-педагогічної науки до свого предмета. Абсолютно ясно, що специфіка людини (дитини, підлітка, юнака, дівчини, дорослого) не пояснюється численними визначеннями. Розуміння цього факту спонукає психологів до пошуку загальноприйнятої дефініції і на цьому шляху одним із завдань нашого дослідження стало активне опрацювання питання про співвідношення різнопланових визначень поняття «суб'єкт», осмислення можливості використання «мета-характеристик» в побудові інтегральної ярусної теорії (А.В. Петровський, В.А. Петровський, Д.О. Леонтьєв, В.І. Слободчиков), єдина «вертикаль» якої найкращим чином відповідала б можливостям коректної інтерпретації психологічних текстів різних шкіл.

Суб'єктно-діяльнісний підхід в психології, який розглядає людину як суб'єкта власної діяльності, життєдіяльності, представлений низкою таких учених: Б.Г. Ананьєв, К.О. Абульханова-Славська, Л.І. Анциферова, Г.О. Балл, І.Д. Бех, О.Ф. Бондаренко, А.В. Брушлінський, А.О. Деркач, З.С. Карпенко, С.Л. Рубінштейн, В.О. Татенко, Т.М. Титаренко, Д.М. Узнадзе та ін.

Основоположне визначення суб'єкта дає Філософська енциклопедія: «Суб'єкт (від латин. Subjects – той, що лежить внизу, що знаходиться в основі, від sub – під, жак – кидаю, кладу підстава) – носій предметно-практичної діяльності та пізнання (індивід або соціальна група), джерело активності, спрямованої на об'єкт» [14].

К.О. Абульханова-Славська під суб'єктом розуміє індивіда, що володіє здатністю до свідомої саморегуляції і саморозвитку у діяльності. Людина як суб'єкт – активний творець власної історії, свого життєвого шляху в певних соціально-економічних умовах. При цьому суб'єктність

можна розуміти як здатність людини виробляти взаємообумовлені зміни у світі і в самому собі [1].

Поняття отримало цікавий розвиток в працях А.В. Брушлінського, який вказує, що суб'єкт – це людина/люди на вищому для кожного з них рівні активності, цілісності, автономності тощо [4]. У цьому, на перший погляд, контрастному розходженні між наведеними вище визначеннями поняття «суб'єкт», немає суперечливості, і це стає зрозуміло, якщо «надособистісне», «надактивне», «найвище» існування та виявлення особистості в її різних життєвих планах ми визначимо як розкриття самим же суб'єктом «платформу» соціальної властивості. Саме вона визначається як потенціал людини (у його історико-культурному розумінні, де ланцюг перетворень може бути розподілений також і на рівні біографії індивіда), для якої, за М.О. Бердяєвим, шлях сходження до особистості є передусім розвитком єдності духовно-практичних властивостей [14].

Сьогодні суб'єктність розглядають у двох напрямках: як здатність до автономних, незалежних, активних дій, причому в кожний історичний період і в кожному суспільстві стверджується свій тип суб'єкта (К.О. Абульханова-Славська, Б.Г. Ананьєв, Л.І. Анциферова, О.Г. Асмолов, А.В. Брушлінський, О.М. Волкова, О.О. Конопкін, О.М. Леонтьєв, О.К. Осницький, В.А. Петровський, С.Л. Рубінштейн, Д.М. Узнадзе, Б.Д. Ельконін та ін.), та як інтегральний конструкт властивостей в цілісній структурі особистості. Зокрема, вітчизняні дослідники (З.М. Адамська, О.Ф. Бондаренко, З.С. Карпенко, Г.К. Радчук, В.О. Татенко, Т.М. Титаренко) визначають суб'єктність як інтегральну властивість особистості. Розділяючи цю точку зору, у нашому дослідженні ми будемо оперувати таким визначенням: суб'єктність – це інтегральна властивість особистості, яка є результатом саморозвитку і полягає у відчутті авторства власного життя та усвідомленні відповідальності за його здійснення, у здатності до рефлексивності, позитивному самоствавленні, саморозумінні, осмисленості життя, у прагненні до найповнішого розкриття власного потенціалу саморозвитку, до професійного зростання та самоактуалізації [2].

Значну увагу науковців (З.М. Адамська, О.Г. Асмолов, К.О. Абульханова-Славська, Л.І. Божович, О.В. Завгородня, З.С. Карпенко, В.І. Слободчиков, В.О. Татенко, Т.М. Титаренко, І.С. Якиманська та ін.) привертають суб'єктні якості, які, в свою чергу, визначають суб'єктну позицію людини. Відповідно, людина будує певний образ світу, «квазівимір, в якому їй відкривається об'єктивний світ. Це – смислове поле, система значень» [13]. Ми припустили, що формування політичного образу світу є одним із аспектів становлення політичної суб'єктності. За визначенням І.В. Самаркіної політична картина світу – один із аспектів політичної суб'єктності, який являє собою динамічну систему уявлень про політичну систему, владу, механізми функціонування політики, моделі політичної поведінки тощо. Основними елементами політичної картини світу є:

- базові понятійні і символічні концепти суспільно-політичної системи (насамперед ключове для політики поняття «влада» і його символічна складова);

- образи значущих суспільно-політичних акторів: інститутів і персон, подієвий ряд;
- актуальні проблеми соціально-політичної сфери та способи їх вирішення;
- геополітична компонента;
- образ «Я» в політиці [18].

А. Ослон до цих елементів додає поширені в суспільстві визначення, пояснення та ідеологеми, а також уявлення про будову і структуру сучасного політичного світу, про прийняті в ньому норми, правила і цінності [21].

Поняття «картина світу» часто вживається як синонім «образу світу» (С.Л. Рубінштейн, О.М. Леонтьєв, С.Д. Смирнов, В.В. Петухов, К.Б. Соколов), або «моделі світу» (В.В. Абраменкова, В. О. Васютинський, Н.Ф. Каліна), або «семіосфери» (Т. Нельсон, О.Є. Сапогова) тощо.

На думку С.Д. Смирнова, картина світу, як багаторівнева система уявлень про світ, про місце суб'єкта в ньому, «опосередковує, заломлює через себе будь-яку зовнішню дію» [20, с. 142]. Як стверджує В.О. Васютинський, «об'єкт, на який скеровано загальну увагу учасників взаємодії, постає для кожного з них у дискурсі його суб'єктивного тлумачення, але водночас і в дискурсі інтерсуб'єктних обмінів...» [5, с. 94], тобто уявлення про базові смисли та цінності дискурсу суб'єктів політичної взаємодії можна скласти на основі аналізу політичної картини світу одного з суб'єктів.

Отже, дискурс взаємодії суб'єктів політичної соціалізації може бути досліджений крізь призму уявлень, концептів та смислів, представлених у політичній картині світу студентської молоді, а порівняльний аналіз ядерних структур картини світу молоді з периферійними її структурами, а також із базовими ціннісно-смысловими конструктами, представленими в риториці, стратегіях, політичних практиках інших учасників взаємодії, дасть нам змогу виявити особливості структурування політичної картини світу молоді та основні суперечності поля політичної соціалізації, що сприяють розвитку політичної культури студентської молоді або ж гальмують його.

А.Г. Цукерман та А.В. Брушлінський пропонують досліджувати такі фактори, як рівень компетентності, раціональності, конфліктності, толерантності, стійкості, агресивності, активності, узгодженості, регламентованості, спонтанності взаємодії дозволить виявити особливості як процесу взаємодії, так і суб'єктних виявів учасників. Моніторинг цих факторів має не лише діагностичну, а й прогностичну цінність [21; 15].

Важливо також проаналізувати стратегії, які використовують молоді люди для конструювання політичної картини світу, адже від того, наскільки методично, раціонально, логічно аналізуються суб'єктом теми і пропозиції політичного дискурсу, значною мірою залежить близькість політичної картини світу до тієї чи іншої з крайніх точок континууму «наївна» – «спеціальна».

Дослідження політичної картини світу передбачає врахування таких її особливостей, як динамічність, цілісність, багаторівневність, центрованість на «Я» суб'єкта, емоційна забарвленість, історична зумовленість, знаковість (символічність), потенційність (багатоманітність можливостей розгортання), контекстуальність, відкритість, незавершеність[21].

Розвиток політичної суб'єктності юнаків доцільно розглядати як шлях до особистісної автономності, підкреслюючи авторство у творенні себе, в якості суб'єкта власного життя та розвитку. Зокрема, Ф. Райс відзначає, для того, щоб юнак прийняв на себе різні соціальні ролі та обов'язки дорослої людини, потрібна певна автономія, ідентичність. Дослідник розглядає два види автономії: поведінкову та нормативну.

Поведінкова автономія розуміється як незалежність, свобода в діях, вчинках [21]. Результати досліджень М. Кле показали, що в підлітково-юнацькому віці прагнення до поведінкової автономії різко зростає [10]. Але, з досягненням економічної незалежності, молоді люди демонструють меншу незадоволеність рівнем особистісної свободи, ніж студенти, які є економічно залежними від батьків. Конфлікти студентів з сім'єю можна трактувати як вияв бажання бути самостійними, при цьому залишаючись економічно залежними від батьків. Процес емансипації, як вияв автономії, зокрема емоційної, показує, наскільки юнаки емоційно контактні зі своїми батьками, порівняно зі ставленням до інших людей (любов, дружба). Проте, І.С. Кон зазначає, що після того, коли критичний період закінчується, емоційний контакт відновлюється на більш високому усвідомленому рівні.

Щодо нормативної автономії, вона показує, чи орієнтується юнак на ті ж норми, цінності, що і батьки або інші [12]. Х. Ремшмидт стверджує, що процес відокремлення від батьків включає такі виміри або компоненти: «взаємодія в сфері спілкування; нормативний контроль батьків над дітьми; емоційний зв'язок і солідарність; економічна залежність (або незалежність)» [17, с. 138].

Узагальнюючи сказане, ми можемо зробити висновок, що розвиток автономії як незалежності, свободи, самостійності і, як наслідок, розвиток політичної суб'єктності, залежить не лише від юнаків, але і від їх батьків, значимих людей, оточення.

На думку В.А. Чернобровкіної, здатність до автономії характеризує людину як суб'єкта, автора свого життя, дозволяє будувати його за власним вибором, бути відкритою цілісною, незавершеною системою, здатною до зміни, удосконалення та розвитку [22]. Тому, на перший план виходить питання творення себе, здійснення наміченого життєвого плану, самоздійснення.

На основі семантичного аналізу Великого німецько-російського словника, Нової філософської енциклопедії, ми дійшли висновку, що самоздійснення – це одночасно процес (рух до своїх сутнісних, істинних начал) і результат (буття істини й істина буття) [3; 14]. На думку О.В. Селезньової самоздійснення припускає, що активність у процесі руху до сутності виходить від самої людини, тобто здійснити себе може лише

сама людина; самоздійснення як сформульований в якості мети-ідеалу результат спрямовує саморозвиток людини загалом [19].

За К.Г. Юнгом, суть самоздійснення полягає в об'єднанні протилежно спрямованих і взаємокомпенсаторних установок свідомості та несвідомого. На першому етапі самоздійснення провідною є несвідома установка: відбувається послаблення свідомої установки та занурення в глибини несвідомого, зміст якого є невідомим для свідомості; на другому – на передній план виходить свідомі установка та здійснюється переробка матеріалів несвідомого, що збагачує свідомість і розширює її межі; на третьому – взаємно перероблені та змінені свідомі й несвідомі елементи суб'єкта синтезуються і створюється нова цілісність – самість [7].

За В.І. Колядою вираженням самоздійснення є цілісність людини, яку у філософських дослідженнях пов'язують, передусім, з її унікальністю і неповторністю. При цьому умовою цілісності людини виступає її автономність [11].

Значна кількість вітчизняних досліджень присвячена виявленню чинників, які детермінують громадянську і політичну участь, політичну поведінку, політичний вибір молоді (М.В. Білик, І.І. Білоус, М. Й. Боришевський, В.М. Духневич, Л.О. Кияшко, А.О. Лісневська).

Відомий український психолог М. Й. Боришевський виявив, що психічні механізми розвитку особистості можуть активно функціонувати «за наявності у свідомості та підсвідомості людини інтегруючого та стимулюючого начала або чинників, у ролі яких виступає певна життєво важлива ідея. Якщо ця ідея визначається соціально позитивним змістом, має морально-ціннісне навантаження, вона спричиняє розвивальний ефект у свідомості, а також може впливати на систему особистості загалом» [5, с. 69].

Висновки. Сьогодні надзвичайно актуальна побудова громадянського суспільства та аналіз актуальних суспільних процесів. Тому постає потреба вивчення факторів, які пояснюють прояви політичної активності людини, формування у громадян, зокрема молоді, належного рівня навичок соціальної взаємодії та потенціалу до активної громадянської позиції.

Громадянська та політична активність, як один із проявів самоорганізації та автономності у прийнятті рішень все більше стає сьогодні дієвим фактором у визначенні та зростанні суб'єктних можливостей людини, у перетворенні нею дійсності і самого себе. Саме тому видається актуальним виділення політичної суб'єктності, формування певної політичного образу світу в якості особливого предмета дослідження. Ми розглядаємо розвиток політичної суб'єктності юнаків як шлях до особистісної автономії, підкреслюючи авторство у творенні себе, в якості суб'єкта власного життя та розвитку.

Політична картина світу – один із аспектів політичної суб'єктності, який являє собою динамічну систему уявлень про політичну систему, владу, механізми функціонування політики, моделі політичної поведінки тощо.

Важливо також дослідити такі особистісні конструкти як автономність, воля, емоційна саморегуляція, інтелект, процес прийняття політичного рішення, добросовісність, сумлінність. Це дасть змогу проведення цілісного дослідження всіх особистісних факторів, які відповідають за розвиток політичної суб'єктності студентської молоді.

Список літератури

1. Абульханова К.А. Психология и сознание личности (Проблемы методологии, теории и исследования реальной личности): Избранные психологические труды. — М.: Московский психолого-социальный институт; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 1999. — 224 с. (Серия «Психологи Отечества»).
2. Адамська З. М. Психолого-педагогічні засади розвитку суб'єктності майбутніх психологів [Текст] : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Адамська Зоряна Михайлівна; Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника. - Івано-Франківськ, 2010. - 222 арк.
3. Большой немецко-русский словарь: В 2 т. / Сост. Е.И. Лепинг и др. — М.: Сов. энцикл., 1969. — Т. 2. — 680 с.
4. Брушлинский А.В. Психология субъекта. — СПб.: Алетейя, 2003.
5. Васютинський В. Інтеракційна психологія влади / Вадим Васютинський. — К. : Київ. славист. ун-т, 2005. — 492 с.
6. Вахромов Е.Е. Психологические концепции развития человека: теория самоактуализации : Учеб. пособие / Е.Е. Вахромов. — М.: МПА, 2001. — 160 с.
7. Гиндилис Н.Л. Аналитическая психология К.Г. Юнга : к вопросу понимания самости / Н.Л. Гиндилис // Вопросы психологии. — 1997. — № 6. — С. 89-95.
8. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка : В 4 т. — М.: Рус. яз., 1981-1982. — Т. 4. — 368 с.
9. Євдокимова Н. О. Психологічні чинники становлення національної самосвідомості підлітків-членів скаутського руху / Н. О. Євдокимова // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. праць Ін-ту психології
10. Кле М. Психология подростка: (психосексуальное развитие): пер. с франц. / М. Кле. — М.: Педагогика, 1991. — Пер. изд.: Бельгия, 1986. — 176 с.
11. Коляда В.И. Целостность личности в контексте социокультурных трансформаций современной России / В.И. Коляда // Человек в социокультурном мире. — Саратов, 1997. — Ч. 3. — С. 29-30.
12. Кон И.С. Психология ранней юности: кн. для учителя / И.С. Кон. — М.: Просвещение, 1989. — 255 с.
13. Леонтьев А.Н. Образ мира, Избр. психолог. произведения, М.: Педагогика, 1983, с. 251-261
14. Новая философская энциклопедия: в 4 т. / Ин-т философии РАН; Нац. обществ.-науч. фонд; Предс. научно-ред. совета В.С. Степин. — М.: Мысль, 2000—2001. — ISBN 5-244-00961-3. 2-е изд., испр. и допол. — М.: Мысль, 2010. — ISBN 978-5-244-01115-9.
15. Психология индивидуального и группового субъекта / под ред. А. В. Брушлинского, М. И. Воловиковой. — М. : ПЕР СЭ, 2002. — 368 с.
16. Райс Ф. Психология подросткового и юношеского возраста / Ф. Райс, К. Долджин. — 12-е изд. — СПб.: Питер, 2010. — 816 с.

17. Ремшмидт Х. Подростковый и юношеский возраст: проблемы становления личности: пер. с нем. / Х. Ремшмидт. – М.: Мир, 1994. – С. 138.

18. Самаркина И. В. Публичная сфера в политической картине мира: структура, практики взаимодействия и векторы трансформации / И. В. Самаркина // Трансформация публичной сферы и сравнительный анализ новых феноменов политики : сб. науч. статей. – Краснодар : Кубан. гос. ун-т, 2010. – С. 62–73.

19. Селезнёва Е.В. Самоосуществление как акмеологическая категория / Е.В. Селезнёва // Мир психологии. – 2007. – № 1. – С. 192-203.

20. Смирнов С. Д. Психология образа: проблемы активности психического отражения / С. Д. Смирнов. – М. : Изд-во МГУ, 1985. – 232 с.

21. Цукерман Г.А. Психология саморазвития: задачи для подростков и их педагогов: пособ. для учит. / Г.А. Цукерман. – М.–Рига: Ассоциация “Развивающее обучение“ ПЦ. “Эксперимент“, 1995. – С. 17-18.

22. Чернобровкіна В.А. Особистісна свобода людини як предмет психологічного дослідження / В.А. Чернобровкіна // Практична психологія та соціальна робота. – 2010. – № 2 (131). – С. 8-19.

Построение гражданского общества, анализ актуальных общественных процессов предполагает изучение факторов, которые объясняют проявления политической активности человека, формирование у граждан, в частности молодежи, надлежащего уровня навыков социального взаимодействия и потенциала к активной гражданской позиции. Целенаправленное формирование умений и навыков политического участия требует научно обоснованных технологий. Поэтому возникает необходимость в проведении комплексного целостного исследования всех личностных конструктов, которые отвечают за формирование политической субъектности молодого человека.

Молодежь, субъективность, студенчество, политическая субъективность, гражданская активность, критерии политической субъективности.

Construction of civil society, the analysis of actual social processes involves the study of factors that explain instances of political activism, the formation of citizens, particularly young people, an adequate level of social interaction skills and capacity for active citizenship. Purposeful formation and skills of political participation requires scientifically based technologies. Therefore, there is need for an integrated holistic examination of all personality constructs that are responsible for the formation of political subjectivity young man. Subject-activity approach in psychology, which views a person as the subject of their own activities, activity, represented by a number of scientists, B.G. Ananov, K.O. Abulkhanova-Slavskaya, L.I. Anciferova, G.A. Ball, I.D. Bech, O.F. Bondarenko, A.V. Brushlinsky, A.O. Derkach, Z.S. Karpenko, S.L. Rubinstein, V.A. Tatenko, T.M. Titarenko, D.M. Uznadze etc. K.O. Abulkhanova-Slavskaya when the subject understands the individual who has the ability to self-regulation and self-conscious at work. Man as an entity – an active creator of his own history, his career in some socio-economic conditions. In this subjectivity can be understood as the human capacity to produce inter-change the world and himself

Youth, subjectivity, students, political subjectivity, public activity, the criteria of political subjectivity.